

ČLANCI

Misni proprium i ordinarium s posebnim osvrtom na interpretaciju

Miroslav Martinjak, Zagreb

(Nastavak)

3.2. Gloria – Slava

Postoje tri najstarije formulacije teksta i to: sirska, grčka⁵⁵ i druga grčka, zvana bizantinska. U grčkoj liturgijskoj praksi molio se u juturnjoj molitvi časoslova.⁵⁶

Najstariji latinski prijevod nalazi se u Kodeksu *Bangor* iz VII. st. irskog porijekla⁵⁷ u kojem je taj himan moljen u večernjoj molitvi časoslova. U IX. st. imamo definitivno latinski tekst.

Početak himna je pjesma anđela Novorođenom Spasitelju u Betlehemu: *Slava Bogu na visini i na zemlji mir ljudima dobre volje*.⁵⁸ Iza tog anđeoskog pjeva, koji je moto himna slijedi himan podijeljen u tri dijela i to: himan Bogu Ocu, himan Isusu Kristu i pohvala Trojstvu.

Himan Ocu ima tri stiha:

Prvi stih:

- a) *Hvalimo te, blagoslivljamo te.*
- b) *Klanjamo ti se, slavimo te.* - Sintetički paralelizam

Drugi stih:

- a) *Zahvaljujemo ti radi*
- b) *velike slave tvoje.* - Sintetički paralelizam

Treći stih:

- a) *Gospodine Bože, Kralju nebeski,*
- b) *Bože Oče Svemoguću.*

Kristološki dio himna:

Prvi stih: - Počinje jedan i drugi sa KYRIOS – GOSPODINE

- a) *Gospodine Sine jedinorođeni, Isuse Kriste.*
- b) *Gospodine Bože, Jaganjče Božji, Sine Očev.* - Sintetički paralelizam

Drugi stih: - Ima litanijski oblik

- a) *Koji oduzimaš grijehe svijeta, smiluj nam se.*
- b) *Koji oduzimaš grijehe svijeta, primi našu molitvu.*
- c) *Koji sjediš zdesna Ocu, smiluj nam se.*

Treći stih: - Trostruka potvrda Isusa Krista, koja počinje sa "jer" (lat. quoniam, grčki οτι), uobičajeni završetak molitve kod Grka.⁵⁹

- a) *Jer Ti si jedini svet.*
- b) *Ti si jedini Gospodin.*

Ti si jedini Svevišnji,⁶⁰ - Sinonimni paralelizam, koji je u stvari ispovijest vjere u Isusa Krista, naspram poganskim narodima.

Trinitarni dio:

- a) *Isuse Kriste.*
- b) *Sa Svetim Duhom, u slavi Boga Oca. Amen.*

Najvjerojatnije je, da je papa Simah (498.–514.) uveo himan *Gloria* u biskupske Mise⁶¹, kao i u nedjelje i na dane slavlja svetaca, a obični svećenici mogli su pjevati himan samo na Uskrs i na dan ređenja.⁶²

Od XI. st. Slava se pjeva na blagdane i svetkovine i kroz sve nedjelje kroz godinu, osim Došašća i Korizme.⁶³

Gregorijanska melodija Slave uglavnom je silabičkog ili neumatsko-silabičkog stila, melodijski vrlo razvijena i velikog opsega. Preporuča se izmjenično pjevanje, koje je označeno u liturgijskim izdanjima s dvostrukom okomitom crtom (divisio finalis). Do jedne crte pjeva jedan dio zbora ili puka, a zatim prihvaća drugi dio zbora i tako do kraja. Amen pjevaju svi.

Taj veličanstveni himan, zvan "anđeoski" može biti veliki izazov skladateljima i interpretima. Njegove melodije mogu ići od triumfalnih do meditativnih, a dinamika od fortissima do pianissima. Tekst je dosta dugačak pa se za suvremeno skladanje preporuča izbjegavati učestale polifonske stavke koji znatno produžuju izvedbu. Najbolja jest izmjena polifonije i homofonije na nekim dijelovima teksta, a to mora prosuditi sam glazbenik. Svakako nije ni stilski, ni liturgijski dobro da *Amen* traje kao pola Slave. Glazbenik mora prosuditi da glazbom ne naglasi previše nebitne dijelove himna, a zanemari bitne. Zato je neminovno da poznađe teološku pozadinu himna i njegovu vjerničku dimenziju.

3.3. Credo - Vjerovanje

Kao skladba ulazi u rimsku liturgiju mnogo kasnije od drugih dijelova Ordinariuma. U Konstantinopolisu oko 515. god. prema želji patrijarha svi okupljeni vjernici recitali su Credo.⁶⁴ Neposredno prije euharistijske molitve koncil u Toledo (589.) u Španjolskoj⁶⁵ prvi ga je posvojio, a početkom IX. st. raširio se i to najprije u galikanskoj monaškoj liturgiji i po germanskim zemljama.⁶⁶ Karlo Veliki naredio je radi raznih hereza da se uvede Credo u misu, gdje se recitirao odmah iza Evanđelja. Na Istoku se Credo molio već u V. st. iza poljupca mira, a u rimsku liturgiju ulazi tek u XI. st. za vrijeme pape Benedikta VIII. (1012.-1024.).⁶⁷ U početku se prakticiralo moljenje Vjerovanja na veće svečanosti, a kasnije je uveden u sve nedjelje, svetkovine i blagdane. Gregorijanske melodije za Credo uglavnom su silabičkog stila, dosta jednostavne kantilene, premda i neke imaju veliki melodijski opseg. Izvoditi se može na izmjeničan način kao i Gloria. U Kyrialu najstariji Credo

je br. I. i njegova melodija služi kao baza za Credo II., V. i VI.⁶⁸

3.4. Sanctus – Svet

Taj usklik "trisagion," vrlo je stara skladba i usklik, poznat u Starom Zavjetu⁶⁹ kao i u bogoslužju sinagoge i to u molitvama subotnjeg jutra (Keduša). Vjerojatno je iz Sinagoge ušao i u kršćansko bogoslužje.⁷⁰ U IV. st. dobiva konačan oblik u rimskoj liturgiji, međutim, nije bio odmah uveden u sv. misu, već je služio više kao doksološka formula. Ni sv. Augustin, ni sv. Justin, a niti sv. Ambrozije ne poznaju taj oblik u misnom slavlju. U misnu liturgiju uveden je oko 380. god. na Istoku, zatim u V. st. u španjolsku i galikansku liturgiju.⁷¹ Najvjerojatnije ga je u rimsku liturgiju uveo papa Siksto III. (+440).⁷² Pjevao ga je cijeli vjernički puk kao završetak molitve Predslovlja.⁷³

U tekstu Bog je nazvan Sabaoth – Bog nad vojskama.⁷⁴ Kad se rodio Isus ovo mnoštvo pjevalo je u betlehemskim brdima, "Slava Bogu na visini....." u čast Novorođenom.⁷⁵

U Ivanovu *Otkrivenju* usklik *Sanctus*... želi ukazati na Svemogućega Boga.⁷⁶ Također prilikom ulaska Isusa Krista u Jeruzalem mnoštvo je klicalo: "Hosana Sinu Davidovu! Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje! Hosana na nebu!"⁷⁷

Ponavljjanje "Svet, Svet, Svet," ima simboličko značenje i aludira na Trojedinog Boga, a riječ Gospodin Bog ne ponavlja se, jer se želi naglasiti jedinstvo osoba.

To je velečanstveni himan trojedinom Bogu u kome se ujedinjuje nebeska i zemaljska Crkva. Anđeoska pohvala i poklik: *Svet, svet, svet, Gospodin Bog Sabaoth; puna su nebesa i zemlja tvoje slave* i poklik zemaljskog vjerničkog puka: *Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje, hosana u visini* ujedinjuje se u jedinstvenu i veličanstvenu himnu Trojedinom Bogu: Ocu, Sinu i Duhu Svetomu.

Instrukcija *Musicam Sacram* u 34. točki preporučuje da *Sanctus* ili barem neki dio pjeva cijela zajednica vjernika, zajedno sa svećenikom. Stoga bi trebalo skladati za *Sanctus* melodije koje bi spontano ponijele i oduševile zajednicu za pjevanje barem na uskliku *Hosana*. Ima dosta skladbi *Sanctusa* koje su glazbeno još kako tako ali liturgijski sasvim promašene. Umjesto da dočaraju vjernički poklik Svevišnjemu, koji mora biti različit od poklika u prirodnim religijama ili nekim drugim, gdje se također kliče bogu ali više iz straha nego oduševljenja. Kršćanski poklik mora biti poklik oduševljenja, Božje blizine i svaka histerija i pretjeranost u tom je smislu gruba i ne djeluje dobro na dušu vjernika. Kod izvedbe treba paziti da tempo skladbe *Sanctus* ne bude prebrz, jer to je skladba kojoj bolje odgovara umjereni tempo, ali usklik *Hosana* može biti izveden življe pa makar ga skladatelj nije tako označio. Skladatelj uglavnom skladaju *Hosana* u nešto življem tempu i to je

dobro, ali nije dobro što neki dirigenti krivo shvate promjenu tempa, pa kad piše *piú mosso* izvode *allegro* ili *allegretto*, što je sasvim krivo, jer *piú mosso* označava samo pokretljivije u odnosu na prethodni tempo, a ne *allegro* ili čak *vivo*. Tako *Hosana* u nekim izvedbama zvuči kao poklik na ratni boj ili neko nedolično brbljanje, a ne veličanstveno pjevanje Bogu na završetku predslovlja, pred sam početak riječi konsekracije.

3.5. Agnus Dei - Jaganjče Božji

Kad se Ivan Krstitelj nalazio preko Jordana morao je dati odgovor jednoj delegaciji svećenika i levita na pitanje: "Tko si ti"? On priznade; ne zanijeka, priznade: "Ja nisam Mesija".⁷⁸ Dan kasnije Ivan je vidio Isusa gdje dolazi k njemu te reče: "Evo Jaganjca Božjeg koji uzima grijeh svijeta".⁷⁹

U Apokalipsi riječ "Jaganjče Božji" spomenuta je oko 28 puta. U Izaiji 53, sluga Božji uspoređen je s jaganjcem koji je osuđen na smrt. U 1. Petrovoj poslanici redak 19 piše: *Znajte da niste otkupljeni nečim raspadljivim - srebrom ili zlatom . . . , nego skupocjenom krvi Krista kao nevina i bez mane Jaganjca.*

Agnus Dei je najvjerojatnije preuzet od istočne Crkve gdje se pjevao već u VI.⁸⁰ st. kao himan i narod ga je vrlo rado pjevao.⁸¹

Oko VII. st. uveden je *Agnus Dei* u zapadnu liturgiju, kao napjev litanijskog oblika koji prati lomljenje kruha, a uveo ga je papa Sergije I (+701.). Pjevali su ga zajedno kler i puk.⁸²

U *Missale Romanum*, koji je objelodanio papa Pavao VI. navodi se da je *Agnus Dei* glazbeni oblik koji prati lomljenje kruha. Međutim, jedina je novost u Misalu, glede stare prakse da ne treba tri puta ponavljati *Agnus Dei*, ali zadnji mora završiti "dona nobis pacem" (daruj nam mir).⁸³

Martin Schildbach studirao je oko 800 rukopisa između X. i XVI. st. koji sadrže 363 melodije za *Agnus Dei*. Porijeklo tih melodija su različite zemlje: Njemačka 57, Francuska 37, Engleska 3, 2 melodije franko-normandske, Italija 47, 2 melodije iz Akvileje, Španjolska 12, 15 iz cisterciskog reda itd. To potvrđuje da je *Agnus Dei* kao oblik bio vrlo obljubljen, njegovan i vrlo važan liturgijski napjev.

Od svih skladbi misnog ordinarijuma *Agnus Dei* trebao bi biti najprofinjeniji i najsuptilniji. Već sama riječ Jaganjac označava nešto nježno i profinjeno. U izvedbi treba izbjegavati velika fortissima, snažne naglaske i tome slično. Umjereni tempo odgovara tom tekstu ali ne znači da pametnim i osmišljenim ritmičkim pokretom ne može doći i koji *accelerando* i *crescendo*, posebno na riječima smiluj nam se. Skladatelji bi morali poznavati povijest ovog teksta, njegovo značenje u liturgijskom i kršćanskom smislu, pa bi tada skladbe bile stilski mnogo dorečenije, sadržajnije i meditativnije. Zato pisati skladbu *Agnus Dei*, a ne imati vjerski osjećaj i vjerska uvjere-

nja gotovo je nezamislivo i neće uroditi dobrim glazbenim plodom. U toj skladbi može doći do izražaja smisao za meditaciju skladatelja, smisao za profinjenost melodijskih fraza i perioda, smisao za dinamička i ritmička nijansiranja. Interpretira bi sve to morao znati otkriti, a i više od same zamisli skladatelja.

Svakako, treba konstatirati da nije lako davati recepte kako skladati i kako izvoditi liturgijsku glazbu, a posebno glazbu misne liturgije, ali ni skladatelj ni izvoditelj ne treba zaboraviti da se radi o svetoj glazbi, koja ima jedan jedini cilj i ulogu, a to je "slava Božja i posvećenje vjernika".⁸⁴

(Svršetak)

BILJEŠKE:

1. Te skladbe redovito prate ophode-procesije: za ulaz, prinošenje darova i pričešnu povorku vjernika.
2. STÄBLEIN, B.: *Introitus, Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG) 6, str. 1375-1382.
3. WAGNER, P.: *Die Antiphone zum Introitus: Einführung in die gregorianischen Melodien*, vol. 3, Hildesheim 1962. str. 62-71.
4. "Officium quod vocatur Introitus Missae, habet initium a prima antiphona, quae dicitur Introitus, et finitur in oratione, quae a sacerdote dicitur ante lectionem." *De ecclesiasticis officiis* III 5; *Patrologia Latina* (PL) 105, 1108.
5. Usp. HABERL, F.: *Il canto gregoriano antifonico dell' Introito e del Communio*, Roma, 1978, str. 43.
6. Usp. LECLERQ, H.: *Introit, u: Dictionnaire d'archéologie et de Liturgie*, 7, Paris, 1926., str. 1212.
7. Usp. KNIEWALD, D.: *Liturgika*, Zagreb 1937. str. 231.
8. Usp. FERRETTI, P.: *Estetica gregoriana*, Roma 1937., str. 206-207.
9. Usp. TURCO, A.: *Il canto gregoriano I.*, Roma 1987., str. 72.
10. Vidi *Liber Usualis Missae et Officii*, str. 1808 i 1813.
11. "Blagoslivljaj dušo moja Gospodina i ne zaboravi dobročinstava njegovih, on ti otpušta sve grijehе tvoje, on iscjeljuje sve slabosti tvoje." Ps 103(102) 2. 5; "Dobro je slaviti Gospodina, pjevati imenu Tvome Svevišnji." Ps 91,2.
12. "Korak mi čvrsto prionu za tvoje staze, ne zasta mi noga na putima tvojim. Zazivam te, Bože, ti ćeš me uslišiti.: prikloni mi uho i čuj riječi moje. Proslavi na meni dobrotu svoju, ti koji od dušmana izbavljaš one što se utječu desnici tvojoj", Ps 17(16), 5. 6. 7.
13. "Osvrni se na glas moga prizivanja, o Kralju moj i Bože moj, jer tebe vruće zazivam", Ps 5, 3; "Ruganje mi slo-milo srce i klonuh; čekao sam da se tko sažali nada mnom, ali ga ne bi; U jelo mi žući umiješaše, u mojoj me žedi octom napojiše," Ps 67(68).
14. "Jer narodu poniženu spasenje donosiš, a ponižavaš oči oholе, jer tko je Bog osim Jahve? Tko li je hridina osim Boga našega?", Ps 18(17), 28. 32.
15. Usp. HABERL, F.: *Il canto gregoriano antifonico dell' Introito e del Communio*, Roma 1978., str. 143.
16. Ps 145(144), 15.
17. Ps 34(33), 6. O pjevanju toga psalma svjedoče nam i *Constitutiones apostolorum* VIII 3 i AUGUSTIN.: *Enar. in ps. XXXIII* 12.
18. Ps 34(33), 9.
19. Usp. HABERL, F.: nav. dj. str. 143.
20. Vidi *Comm. Quinque prudentes virgines*, Liber Usualis Missae et Officii, str. 1228.
21. FRANCA, U.: *Il canto del Communio nella Messa, Aspetto Liturgico-Musicale, Espressione della dolce pace dell' anima nella possessione di Christo, XXXV Congresso Eucaristico Internazionale*, Barcelona, 1952., str. 552.
22. *Graduale Romanum, Graduale Triplex*.
23. "I vrabac sebi log nalazi, i lastavica gnjezdašće gdje će položiti mlade svoje: a ja žrtvenike tvoje, Jahve nad voj-skama", Ps 84(83), 4. 5.
24. "I sada izdižem glavu iznad dušmana oko sebe. U njegovu ću Šatoru prinositi žrtve radosne, Gospodinu ću pjevati i klicati", Ps 26. 6.
25. Kazivat ću silu Gospodnju, Gospodine slaviti ću samo tvoju pravednost. Bože ti mi bijaše učitelj od mladosti moje, i sve do sada naviještam čudesa tvoja. Ni u starosti, kad posijedim, Bože, ne zapusti me", Ps 70, 16. 18.
26. "Responsorium enim istud, quidam graduale vocant, et quod iuxta gradus pulpiti cantatur," HRABANUS MAURUS: *De clericorum instit.* I 33; PL 107, 322. Pjevač je stajao na stepenici (gradus - lat. stepenica), kraj ambona između oltara i crkvene lade i pjevao gradual.
27. Usp. KNIEWALD, D.: nav. dj. str. 234 - 235.
28. "Alleluia quippe LAUDATE DOMINUM sonant", AMBROZIJE: *Expositio super septem visiones libri Apocalypsis*, 19; PL 17, 1008.
29. "Poslije toga čuh nešto kao glasno pjevanje golemog mnoštva gdje u nebu viče: Alleluia.....zatim ponove: Alleluia.....Nato padoše dvadeset i četiri Starca i četiri Bića i pokloniše se Bogu, koji sjedi na prijestolju i rekoše: Amen, Alleluia, Iv 19, 1-7.
30. Tob 13, 18.
31. "Celeusma nostrum dulce cantamus ALLELUIA, ut laeti ac securi ingrediamur sempiternam ac felicissimam patriam," *De cantico nuovo*; PL 40, str. 680.
32. "Dicamus quantum possumus ALLELUIA, ut semper dicere mereamur. Ibi cibus noster ALLELUIA, potus ALLELUIA, actio quietatis ALLELUIA, totum gaudium ALLELUIA erit, id est laus Dei," *Sermone* 252; PL 38, 1176.
33. Jubilus se zove melizma na zadnjem slogu riječi Alleluia, koja je bila više ili manje duga. Gregorijanski Jubilusi redovito nisu predugački, dok su u nekim tradicijama, kao npr. u mozarapskom pjevanju vrlo dugi i bogati, čak do tristo nota.
34. Usp. FERRETTI, P.: nav. dj., str. 190.
35. Usp. IVAN ĐAKON: *Epistola ad senarium virum illustret*, PL 59, 406.
36. "Ut Alleluia per solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur non usquequaque observatur; nam et in aliis diebus varie cantatur alibi atque alibi, IPSIS AUTEM DIEBUS UBIQUE," *Epistola*, LV 17; PL 33, 220.
37. Usp. FERRETTI, P.: nav. dj., str. 191.
38. Povjesničari nisu sigurni kad je uveden psalmodijski stih uz Alleluia i da li ih je u početku bilo više ili samo jedan.
39. Vidi kodeks Einsiedeln 121 u: *Paléographie musicale di Solesmes*, vol. IV.
40. Nalazimo skladbe Alleluia koje imaju izvornu melodiju, kao npr.: "Alleluia, Pascha nostrum" od Uskrsa, *Liber Usualis Missae et Officii*, str. 779.
41. Usp. HABERL, F.: *Il Kyriale Romanum, Aspetti liturgici e musicali*, Roma 1977., str. 13.
42. Psalam 9; 144; 25, 11.
43. Samo u Mt 8, 25 nalazimo taj izraz.
44. Mt 9, 27.

45. Usp. HABERL, F.: nav. dj. str. 20; CAPELLE, B.: Le Kyrie de la messe et le pape Gélase, *Revue Bénédictine* 46, Maredsous 1934., str. 126-144.
46. Usp. TURCO, A.: nav. dj., str. 59.
47. Usp. *Constitutiones Apostolorum*, VIII 6.
48. Usp. HABERL, F.: nav. dj., str. 19.
49. "Pertinet autem *Kyrie eleison* ad divinam patris excellentiam, ad humanitatis quidem formam Christi Jesu pertinet *Christe eleison*. Et est sensus *Kyrie eleison*: Comoda mihi, Pater, misericordissimam aurem tuam, et miserere mei. Interpretatur autem: Domine, miserere. Est autem intellectus *Christe eleison*: Christe, ne permittas humanum genus terrena desiderare, sed ad caelestia anhelare. Vel pertinet ad eos *Kyrie eleison* qui ante natiuitatem fuerunt Christi, *Christe eleison* vero, ad eos qui post passionem Domini successerunt," AMALARIJE IZ METZA, *Liber officialis*, objavljen od Johanna Michaela Hanssensa (Studi e Testi, 138), Città del Vaticano 1948., str. 317; vol. 140; Città del Vaticano 1950., str. 300.
50. Usp. HABERL, F.: nav. dj., str. 20.
51. Praksa tropiranja *Kyrie eleison* sačuvana je sve do danas i neki oblici uvršteni su u službene Misale, kao npr. *Gospodine*, koji si došao izlječiti srca slomljena, *smiluj se, Kriste*, koji si došao pozvati grešnike, *smiluj se, Kriste*, koji sjediš zdesna Ocu da nas zagovaraš, *smiluj se*.
52. "Kyrie eleison, Domine Pater, miserere; Christe eleison, miserere qui nos redemisti sanguine tuo; Kyrie eleison, Dominus Spiritus Sancte, miserere," HABERL, F.: nav. dj., str. 21.
53. "Kyrie eleison autem nos neque diximus neque dicimus sicut a Graecis dicitur quia in Graecis simul omnes dicunt, apud nos autem a clericis dicitur, et a populo respondetur, et totidem vicibus etiam Christe eleison dicitur, quod apud Graecos nullo modo dicitur," *Epistola XII*; PL 77, 956.
54. Od samog početka ordinarij Mise pjevali su svi vjernici, a kako su melodije postajale sve kompliciranije prelazile su u zbarsko izvođenje.
55. Usp. MELNICKI, M.: Das einstimmige Kyrie des lateinischen Mittelalters, *Forschungsbeiträge zur Musikwissenschaft*, I, Regensburg 1954. Autorica je skupila 226 melodija *Kyrie* iz 493 rukopisa. K tome broju je dodano 10 melodija iz *Kyriale Romanum*, koje ona nije katalogizirala, pa tako imamo svega skupa 236 melodija *Kyrie eleison*.
56. Izvorni grčki tekst u latinskom prijevodu glasi: "Gloria in excelsis Deo et in terra pax, hominibus bona voluntas. Laudamus te, hymnis celebramus te, benedicimus te, glorificamus te, adoramus te per magnum pontificem, te verum Deum, unigenitum unum, solum inaccessum, propter magnam gloriam tuam, Domine Rex coelestis, Deus Pater omnipotens. Domine Deus, Pater Christi, Agni immaculati, qui tollis peccatum mundi: suscipe deprecationem nostram, qui sedes super Cherubim; quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus Jesus Christus Dei universae naturae creatae, Regis nostri, per quem tibi gloria, honor et adoratio," *Didascalia et Constitutiones Apostolorum* vol. VII, 47, 1-3, Ed. Funk, Paderborn 1905., str. 454-457.
57. Usp. WAGNER, P.: nav. dj. str. 87.
58. Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, magnificamus te, gratias agimus tibi propter magnam misericordiam tuam, Domine, Rex coelestis, Deus Pater omnipotens. Domine, Fili unigenite, Jesu Christe, Sancte Spiritus Dei, et omnes dicimus Amen. Domine, Fili Dei Patris, Agne Dei, qui tollis peccatum mundi, miserere nobis. Suscipe orationem nostram, qui sedes ad dexteram Dei Patris, miserere nobis. Quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus, tu solus gloriosus cum Spiritu Sancto in gloria Dei Patris, Amen.
59. Lk 2,14; 19, 38.
60. Usp. HABERL, F.: nav. dj., str. 76.
61. Ovo je citat iz Psalma 82, 19.
62. ".....dicitur si episcopus fuerit, die dominica, sive diebus festis. A presbyteris autem minime dicitur, nisi solo in Pascha," *Liber sacramentarium*; PL 78, str. 25.
63. Usp. HABERL, F.: nav. dj., str. 76.
64. Usp. isto, str. 76.
65. Usp. TURCO, A.: nav. dj., str. 63.
66. Recitirao se neposredno prije molitve *Oče naš*, a svećenik je držao u ruci posvećeni kruh i kalež.
67. "Apud Gallos et Germanos", WALLAFRIED STRABO: *De rebus eccles. XXII*; PL 114, 947.
68. Usp. WAGNER, P.: nav. dj., str. 87.
69. Usp. TURCO, A.: nav. dj., str. 64.
70. Usp. Iz 6, 3; Dan 7-10.
71. Usp. KNIEWALD, D.: nav. dj. str. 247.
72. Usp. TURCO, A.: nav. dj., str. 64.
73. Usp. isto.
74. Usp. *Constitutiones Apostolorum VIII 12, 27*.
75. "Rijeka ognja tekla, izvivala ispred njega. Tisuću tisuća služahu njemu, mirijade stajahu pred njim....." Dn, 7, 10.
76. "Odjedamput se anđelu pridruži mnoštvo vojske nebeske koja je hvalila Boga," Lk 2, 13.
77. "Svet, Svet, Svet Bog, Gospodar, Svemogućí," Otk 4, 8.
78. "Blagoslovljen koji dolazi u imenu Jahvinu," Mt 21, 9; To je citat Ps 118 (117), 26.
79. Vidi: *Iv 1, 19-28*.
80. *Iv 1, 29*.
81. Usp. HABERL, F.: nav. dj., str. 135.
82. Usp. WAGNER, P.: nav. dj., str. 88.
83. Usp. Isto, str. 135.
84. Papa Inocent III. spominje da je odgovor "daruj nam mir" uveden u nemirno i po Crkvu teško vrijeme: Dicamus ergo miserere nobis, quantum ad animam. Item miserere nobis, quantum ad carnem, dona nobis pacem, propter utramque ut habemus pacem pectoris spiritualem, et pacem corporis temporalem. *De sacro alt. myst. VI*; PL 217, 908.
85. *Sacrosanctum Concilium, t. 112*.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Arbeit sind es die gesungen Teile der Eucharistiefeier unter dem lateinischen Titel "Proprium Missae et Ordinarium Missae" oder kroatisch "Veränderter und unveränderter Teil der Hl. Messe" ausgelegt. In der Auslegung ist die Geschichte, Entstehung der gesungenen Messformen, die biblische Begründung und bestimmte theologische Bedeutung berührt. Mit den bestimmten praktischen Empfehlungen hinsichtlich der Interpretation von jeder einzelner Form ist der liturgische Charakter und die Bedeutung in liturgischer Feier erläutert.